

3. *Бережна І.Ю.* Вплив фінансових інститутів на формування інвестиційного потенціалу // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 9 (99). — С. 190—195.

4. *Савченко Л.* Ренкінг прозорості КУА // Цінні папери України. — 2010. — № 26 (620). — С. 17.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2011 р.

УДК 368.01

Л.М. Сокіл, аспірант кафедри страхування
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ СПОЖИВАЧ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ

АННОТАЦІЯ. У статті досліджено сутність поняття споживача страхових послуг, проаналізовано існуючі моделі трактування даного поняття і на основі українських та європейських законодавчих напрацювань представлено авторське визначення споживача страхових послуг.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: споживач страхових послуг, страхування, страхові послуги, страхове законодавство, норми європейського права.

ABSTRACT. В статті досліджено сутність поняття споживача страхових послуг, проаналізовано існуючі моделі трактування даного поняття і на основі українських та європейських законодавчих напрацювань представлено авторське визначення споживача страхових послуг.

КЛЮЧЕВІ СЛОВА: споживач страхових послуг, страхування, страхові послуги, страхове законодавство, норми європейського права.

АННОТАЦІЯ. The author of the article provides researches on the essence of insurance services consumer definition. The existent ways of the definition is examined and on the basis of Ukrainian and European legislative framework the author's vision of insurance services consumer definition is suggested in the article.

KEY WORDS: insurance services consumer, insurance, insurance services, insurance legislation, rules of European law.

Питання захисту інтересів споживачів страхових послуг стало своєрідним модним трендом на ринку страхування. Фактично більшість розроблених останнім часом нормативно-правових актів, програм і концепцій розвитку ринку страхових послуг пронизані ідеями захисту їх споживачів, а самі споживачі страхових послуг стали ключовим аспектом тенденцій його розвитку. В значній мірі поштовхом цьому процесові стало прийняття Кон-

цепції захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг в Україні.

Роздуми щодо дотримання зобов'язань перед споживачами страхових послуг варто розпочати з аналізу: кого саме ми вбачаємо споживачем страхових послуг? Останнім часом це поняття дедалі частіше зустрічається у наукових статтях, програмах розвитку страхового ринку, чи навіть у поточному вжитку, проте чіткого тлумачення сутності терміну немає. В західній літературі, зокрема польській, це питання було темою чисельних обговорень (Є. Лентовська, С. Роговський, Г. Рокіцка, М. Орліцкі, Д. Фухс). В українській фаховій літературі та діючому законодавстві не представлено конкретних пропозицій і варіантів трактування терміну. Розмитість підходів може суттєво вплинути на викривлення визначення меж захисту. Це зумовлює необхідність проведення наукових досліджень щодо сутності споживача страхових послуг і представлення науково обґрунтованого визначення цього поняття, що відповідно становить ключову ідею даної статті.

Захист споживачів є широким поняттям, що охоплює діяльність у багатьох площинах, реалізованих інституціями різної компетенції. Охорона інтересів споживачів базується на двоякості передумов, зокрема економічного і суспільного характерів.

В європейській літературі не має однозначного підходу до визначення бенефіціанта інструментів захисту. В одній директиві розглядається споживач індивідуальний, тоді як в іншій директиві — фізична особа. Так у Трилітньому плані дій Комісії Європейського Співтовариства на 1993—1995 роки, пропонується дотримуватися тлумачення, що «споживачами є фізичні чи юридичні особи, котрі, володіючи більшою чи меншою купівельною спроможністю, придбавають чи користуються товарами і послугами з непрофесійною метою» [7, с. 12].

Загалом, розглядають три варіанта визначення споживача страхових послуг [6, с. 7]:

— застосування багатозначного тлумачення «споживач» залежно від окремих законодавчих актів, що регулюють визначені сфери діяльності учасників господарського обороту;

— формування єдиного універсального поняття «споживач», що відповідає усім суб'єктам, незалежно від характеру укладеного договору чи здійсненої діяльності;

— можливість однозначного трактування споживача, що має ґрунтуватися на засадах однієї мови і бути зрозумілим у поточній діяльності для всіх, хто вживає цей термін.

Щоправда сучасна правова система почала поволі відходити від третьої моделі. Захист прав споживачів, будучи істотною складовою прав людини, стає невід'ємною рисою поточної її життєдіяльності і потребує вищого ступеня визначення охорони. В правовій системі більшості країн ЄС дотримуються першого підходу до трактування сутності споживача. В той же час польське страхове право відповідно до європейських вимог прийняло засади зміцнення позиції споживача, котрі відносяться також до споживача страхової послуги. Їх ціллю є намагання зрівняти позицію споживача з позицією професіонала, уособленням якого виступає страхова компанія. В польському праві до 2003 року не було однозначного визначення поняття «споживач». Функціонувала модель багатозначності: в різних законодавчих актах різні трактування залежно від специфіки діяльності [6, с. 8—9]. Як зазначає Ева Лен-товська (перший у Польщі Речник з захисту прав громадян), на перешкоді включення до Цивільного кодексу споживчих умов¹ стали дві обставини [5, с. XXIX]. По-перше, відмінна систематика Цивільного кодексу і впроваджених нормативно-правових актів. По-друге, в Польщі існувала тенденція до розміщення проблематики споживчих умов у галузевому законодавстві. З цієї причини включення споживчих умов до цивільного кодексу потребувало б подолання не тільки перешкод, але і підготовки модернізації відомчого законодавства.

Адаптація українського законодавства до норм європейського права здійснюється відповідно до Програми адаптації законодавства, де сфери фінансових послуг та захисту прав споживачів становить перший етап її виконання. Проблемою імплементації європейського страхового права до права українського є недостатньо високий рівень відповідності останнього, що потребує в окремих випадках значних змін. З іншого боку, повинна враховуватися українська специфіка, а не автоматичне копіювання законодавства ЄС.

Закон України «Про захист прав споживачів» [4] прямо зазначає, що споживачем можна вважати фізичну особу, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи

¹ Згідно з науковою позицією Познанської страхової школи договір страхування, залежно від того хто виступає страхувальником (застрахованим), зараховують до групи економічних (господарчих) договорів, коли користувачем послуг є підприємство, або споживчих договорів, коли користувачем страхових послуг підприємство не являється.

замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Тут виникають два застереження. По-перше, особливістю вищезазначеного закону є те, що він фактично не регулює взаємовідносини у страховій сфері. По-друге, чітко вказує, що споживачем можна вважати лише фізичну особу, виключаючи при цьому юридичну особу. В Цивільному кодексі України споживач також розглядається як фізична особа (п. 2 ст. 627).

Трактування споживача виключно фізичною особою не є українською специфікою, а поширеною європейською практикою. Так, наприклад, у польському законодавстві дефініцію споживача регулює ст. 22¹ Цивільного кодексу, згідно з якою споживачем може бути тільки фізична особа [5, с. 1]. Це пояснюється тим, що фізична особа на відміну від юридичної особи є непрофесійною стороною страхового договору, тобто зазвичай не залучає правових консультантів і є менш інформаційно досвідченою. При цьому як в українському законодавстві, так і в польському, фізична особа повинна мати наступні передумови, а саме: здійснювати правову діяльність, при цьому не пов'язану з професійною чи господарською діяльністю.

Такий підхід породжує сумніви щодо забезпечення дотримання інтересів усіх учасників страхового договору. З економічної точки зору кожен хто уклав договір і користується послугами страхування трактується як споживач, однак з правової — ми знаходимо певні обмеження. Ці обмеження стосуються лише додаткової протекції і підтримки у захисті прав споживача і вирішенні суперечок. Для нас важливо наголосити, що страхова компанія зобов'язана дотримуватися і виконати взяті на себе зобов'язання у разі настання випадків, обумовлених договором страхування, що підписаний з протилежною стороною договору, незалежно від того, чи це фізична чи юридична особа.

При цьому, як зазначає доктор Даріуш Фухс (університет ім. Кардинала С. Вишинського у Польщі), у страховій практиці існують суб'єкти, що виступають непрофесійними одержувачами страхових послуг і потребують захисту споживача, як наприклад, застраховані, які при цьому не є споживачами через наступні причини [4]:

- не є сторонами страхового договору;
- не здійснюють правової діяльності в рамках страхових відносин, що унеможливує скористатися захистом на підставі ст. 22¹ Цивільного кодексу.

Резонанс викликало впровадження з 1 січня 2004 року до Цивільного кодексу Польщі положення ст. 384 § 5 згідно з котрим: «у випадку страхового договору дані положення відносяться до сторін договору, навіть коли страхувальник не є споживачем». Існує обов'язковість виконання положень для кожного суб'єкта, що укладає страховий договір, незалежно від мети на підставі котрої його укладено. Ця незначна зміна породжує суттєві наслідки, а саме: передбачає однаковий захист для всіх сторін укладеного страхового договору. З цього випливає, що підприємець також може потребувати аналогічний рівень захисту як і споживач.

Поширення захисту споживачів на юридичні особи також існує в практиці окремих європейських країн. Так, у Великій Британії у сфері захисту споживачів фінансових послуг юридичні особи (мікро підприємства) мають право скласти скарги і звертатися з питань досудового вирішення проблеми до установи Фінансового омбудсмана, при цьому кількість працівників не повинна перевищувати 10 чоловік, а річний оборот компанії — 2 млн фунтів (з листопада 2009 року відповідно до Payment Services Directive (2007/64/EC) [7, с. 12]. Звісно, у кожній країні ця межа є індивідуальною залежно від рівня економічного розвитку держави.

Обґрунтування підтримки часткового включення юридичних осіб до сфери захисту споживачів знаходять пояснення на користь одноосібних підприємств. Фактично, одноосібне підприємство представляє собою домогосподарство, а прибуток, який це підприємство отримує, становить дохід, фактично основу бюджету домогосподарства так само, як заробітна плата у найманих працівників. Дії власника одноосібного підприємства, який уособлює також працівника, у більшості випадків є непрофесійним користувачем страхових послуг, котрий без допомоги кваліфікованих спеціалістів у сфері страхування чи юристів не може оцінити на професійному рівні умови договору страхування. Тут досить часто знаходить реалізацію асиметрія сил і асиметрія інформації. Шкода, завдана одноосібному підприємству фактично є шкодою завданою фізичній особі (домогосподарству). Тому, здавалося б допустимо розширене тлумачення сфери захисту споживачів з включенням до нього одноосібних і малих підприємств.

Такий варіант трактування співзвучний з поглядами Нацфінпослуг України, де «споживач фінансових послуг — фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір

придбати чи замовити фінансову послугу з метою, яка безпосередньо не пов'язана з підприємницькою діяльністю, за винятком випадків, якщо підприємцем є фізична особа, яка здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи» [3]. Дещо іншої думки дотримується народний депутат Ю. Полунєєв [2]. Він вважає, що «споживач — фізична особа, яка придбаває або має намір придбати фінансову послугу або посередницьку послугу на ринках фінансових послуг для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків працівника у трудових відносинах».

Можна виділити дві основні характерні риси у вітчизняному законодавчому баченні споживача страхових послуг. По-перше, споживач страхових послуг розглядається лише як фізична особа. По-друге, трактування споживача має галузевий характер, тобто має багатогранну термінологічну адаптивність відповідно до видів фінансових послуг.

Враховуючи вищезазначене, найбільш обґрунтованим є така версія трактування споживача страхових послуг, яка, на наш погляд, відповідає загальноєвропейському баченню споживача:

— споживачем страхових послуг є фізична особа, що є стороною укладеного договору страхування і на його підставі користується послугами страхування не пов'язаними безпосередньо з її господарською чи професійною діяльністю. Суб'єкти малого підприємництва можна вважати споживачами страхових послуг у разі, коли:

1) загальний обсяг валових доходів не перевищує 3 млн грн для фізичних осіб-підприємців без створення юридичної особи та 5 млн грн для юридичних осіб — суб'єктів господарювання;

2) юридична особа — суб'єкт господарювання є одноосібним малим підприємством, приватної форми власності, з максимальною кількістю працівників не більше 10 чоловік;

3) фізичні особи-підприємці та юридичні особи — суб'єкти господарювання не здійснюють діяльність у сфері фінансового посередництва чи права.

Акцент спрямовано на суб'єкти господарювання, які обмежені фінансовими можливостями, а також не мають відповідної фахової фінансової та правової підготовки, що робить їх вразливими до ризику невиконання страховиком страхових зобов'язань. А тому їх включення до переліку споживачів страхових послуг здійснено з метою забезпечення правової, фінансової та страхової підтримки вітчизняного малого підприємництва. Особливої уваги

потребують суб'єкти малого підприємництва, що здійснюють суспільно важливу діяльність для населення. Зокрема, до цієї групи можна віднести, наприклад, соціальне підприємство, підприємства релігійних організацій, суб'єкти господарювання, що надають побутові послуги населенню чи здійснюють науково-дослідну діяльність.

Еволюція поняття споживача страхових послуг свідчить про його дискусійний характер як у вітчизняному, так і європейській законодавстві. У широкому розумінні споживачами страхових послуг слід вважати всіх, хто придбав їх для власних потреб незалежно від статусу страхувальника: фізичної чи юридичної особи. Іншим питанням є те, що держава може посилити ступінь захисту та обмежити діапазон нагляду за виконанням страховиками зобов'язань стосовно споживачів, які, як правило, не мають належних можливостей здійснити це зусиллями власних фахівців. Це охопить фізичні особи, а також малі підприємства, які застрахували свої ризики, насамперед, як непрофесійні користувачі страхових послуг. Саме непрофесійний статус споживача та асиметрія сторін договору страхування є тими додатковими аргументами, що визначають потребу у додатковому механізмі захисту цієї категорії страхувальників та застрахованих.

Виходячи з цього, слід внести відповідні зміни до діючого законодавства, зокрема законодавчо визначити поняття споживача страхових послуг. Беручи до уваги те, що наразі йде опрацювання нової редакції Закону України «Про страхування», включення запропонованого тлумачення споживача страхових послуг у глосарії страхових термінів було б найбільш логічним шляхом вирішення цього питання. Таке законодавче регулювання не передбачає визначення фаворитів між суб'єктами страхових відносин, а спрямоване на забезпечення рівності сторін договору страхування та високих стандартів захисту страхувальників і застрахованих на ринку страхових послуг.

Література

1. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII. / [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: www.rada.gov.ua.

2. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення на фінансових ринках України системи захисту користувачів фінансових послуг» від 15.12.2011 № 9594. /[Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: www.gada.gov.ua.

3. Проект розпорядження Держфінпослуг «Про погодження проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України» (щодо захисту прав споживачів фінансових послуг)» від 22.12.2010. /[Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: <http://www.dfp.gov.ua/62.html>.

4. *Fuchs D.*, Ochrona ubezpieczeniowa a ochrona konsumentenka, [Електронний ресурс] // Режим доступу до матеріалів: www.gu.com.pl.

5. *Łętowska E.*, Prawo konsumenckie i inne teksty prawne, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2006.

6. *Mrozowska B., Wnęk A., Glabas E.*, Ochrona klienta zakładu ubezpieczeń w prawie polskim na tle porządku prawnego Unii Europejskiej (cz.1), «Prawo Asekuracyjne» 2005, nr 1.

7. *Niepokulczycka M., Sieliwanowicz E.*, Prawa konsumenta, Difin, Warszawa 2000.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2012 р.

УДК 336.712:338.24.021.8

А.І. Степаненко, канд. екон. наук,
здобувач ступеню доктора наук
кафедри банківської справи
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

І.М. Чамара, канд. екон. наук,
доцент кафедри економіки
Національного транспортного університету, м. Київ

РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ РЕГІОНУ ЗА УМОВ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ

АННОТАЦІЯ. *Суттєві економічні перетворення в нашій країні потребують адекватних змін у структурі банківської системи, спрямованих на її ефективне та безперебійне функціонування, здатне сприяти стійкому соціально-економічному розвитку кожного підприємства, регіону, держави в цілому.*

КЛЮЧОВІ СЛОВА: банківська система, розвиток банківської системи регіону, економічні реформи, сектор економіки.

ABSTRACT. *Significant economic changes in our country requires adequate changes in the structure of the banking system, aiming at its efficient and uninterrupted operation, capable of sustainable economic and social development of each company, region, state in general.*

KEY WORDS: banking system, banking system development in the region, economic reforms, the sector of the economy.